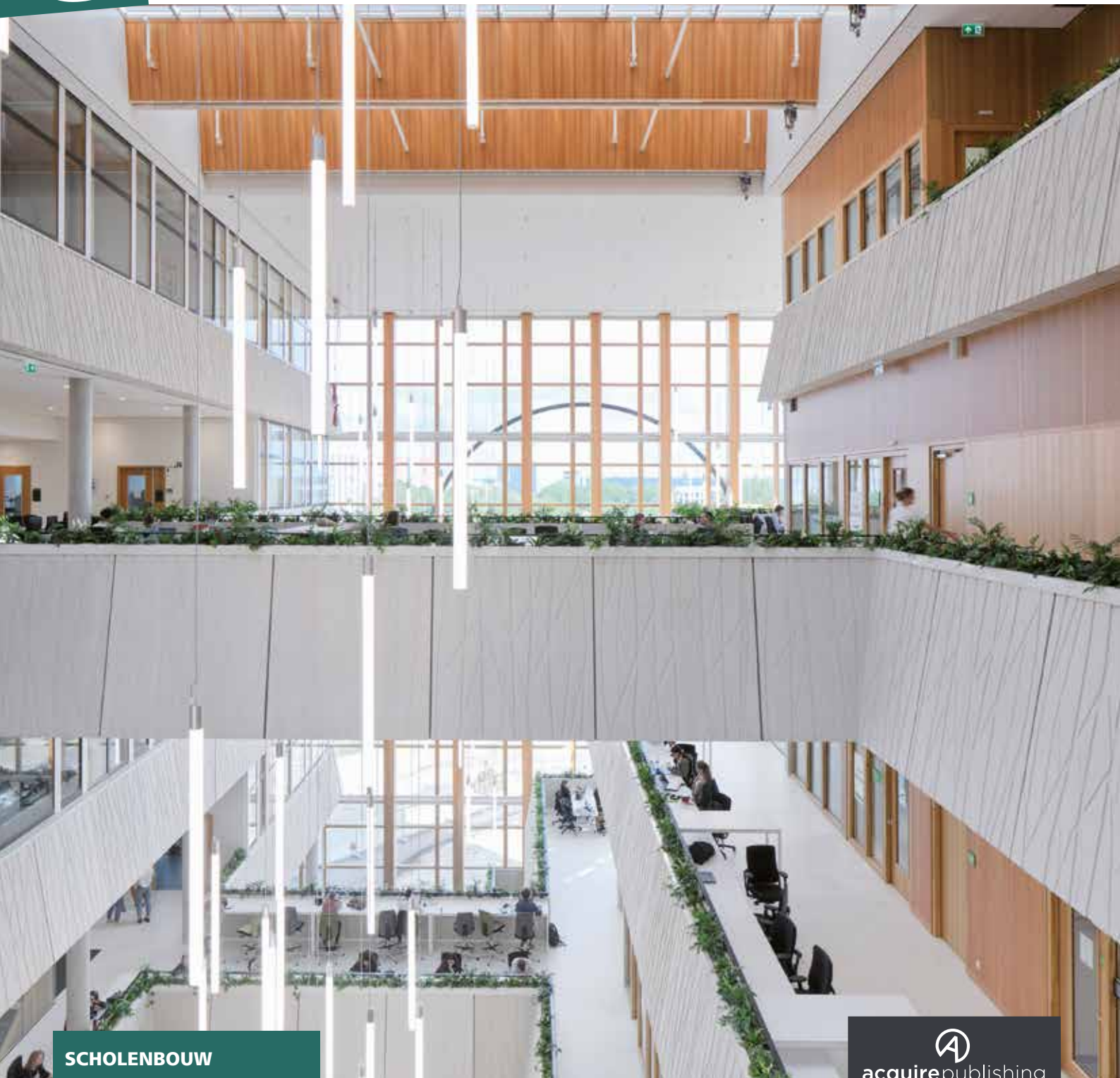

stedenbouw & architectuur

JAARGANG 38 | NR. 5 | NOVEMBER 2021

SCHOLENBOUW

acquire publishing
AANGENAAM KENNIS MAKEN

10 'NAAR DUURZAME SCHOLEN IN EEN HISTORISCHE STAD' **28** ONDERWIJS-
GEBOUW AURORA IS KLAAR VOOR DE TOEKOMST **49** DE SCHOOL ALS THUIS,
NIET ALS KANTOOR **54** TOP 7 GEZONDE SCHOLEN

WWW.STEDEBOUWARCHITECTUUR.NL

VERSLAG VAN HET KAN-LUNCHCAFÉ (KLIMAATADAPTIEF BOUWEN MET DE NATUUR) OP 2 SEPTEMBER 2021

In Rotterdam-Zuid realiseert Ballast Nedam Development Tuinbuurt Vrijlandt. Het was één van de voorbeeldprojecten waarover development manager Maarten Wittens vertelde tijdens het KAN Lunchcafé: "Niemand wil natte voeten, dus dan kun je maar beter direct met elkaar aan de slag gaan." De meerkosten zijn volgens hem beperkt en je verdient ze bovendien terug door extra verblijfskwaliteit.

'NIET OVER EEN PAAR TIJNTJES GAAN ZITTEN MOKKEN'

In Rotterdam Lombardijen is Tuinbuurt Vrijlandt in aanleg. Het wordt een karakteristiek tuindorp met 290 duurzame woningen die klaar zijn voor de toekomst. De buurt nodigt uit om te wandelen en elkaar te ontmoeten, bijvoorbeeld in de centrale buurtkas of op een bankje aan de centrale vijver. De buurt is autoluw en kindvriendelijk dankzij de veilige en overzichtelijke speelplekken en de brede stoepen. Alle woningen hebben voor- en zijtuinen met groene erfafscheidingen met het openbaar gebied. In het plan is een centrale vijver opgenomen die dient voor infiltratie van regenwater, maar tegelijk de verblijfskwaliteit van de leefomgeving aanzienlijk verhoogt. De vijver staat in verbinding met de al bestaande singels die hierdoor extra betekenis krijgen. Voor extra waterbuffering hebben grondgebonden woningen een regenton en de tuinbergingen een sedumdak.

Verder zijn alle typische tuindorpaspecten in het plan meegenomen. Daarbij zijn de hagen als groene erfafscheidingen wat voller aangezet, zodat vogels er voedsel en schuilplaatsen kunnen vinden. Waardevolle bomen die aan de rand van het plangebied al aanwezig waren, zijn behouden. In aansluiting daarop worden in de woonstraten en langs het water extra bomen geplant. De woningen krijgen neststenen en de nokvorsten worden iets naar voren geplaatst zodat er zwaluwen kunnen nestelen.

WAARDE CREËREN

Het project past precies in het duurzaamheidsbeleid waar Ballast Nedam Development uitvoering aan geeft, legt Wittens uit. Klimaatadaptief en natuurinclusief bouwen is volgens Wittens een dwingende noodzaak. Hij noemt de natuur soms een 'dictator' en wijst daarbij onder andere op de recente overstromingen in Limburg: "We moeten er iets aan doen. Niemand wil natte voeten, dus dan kun je maar beter direct met elkaar aan de slag gaan."

En de meerkosten dan? Die zijn niet belemmerend, redeneert Wittens: "Je creëert waarde door klimaatadaptief bouwen. Kijk naar het water in dit project. Je trekt het de wijk in en er ontstaat een mooie, grote vijver met woningen rondom. Als je dat toevoegt in je project, creëer je een kwaliteit die iedereen wil hebben en komt de businesscase rond. Als je het vroegtijdig meeneemt in het ontwerpproces, hoeft het ook niet

Tekst: Henk Bouwmeester

Beeld: Ballast Nedam

Development

ARTIST IMPRESSION VAN
TUINBUURT VRIJLANDT.

veel te kosten. Nokvorsten naar voren plaatsen kost niets extra maar levert wel nestelplekken op. Die neststenen kosten een paar tientjes. Als je daar over gaat mokken...". Het helpt volgens Wittens wél als de gemeente hierin meer sturend en dwingend is. Als de eisen vooraf bekend zijn, ontstaat er ook een gelijk speelveld en kun je als ontwikkelaar een goed aanbod doen. "Ik ben er voorstander van dat gemeenten dit voor gaan schrijven en dat het in de wet- en regelgeving wordt opgenomen. Het is van belang dat marktpartijen binnen dit kader de ruimte krijgen om met creatieve oplossingen te komen."

SAMENWERKING

Goede samenwerking met de gemeente is sowieso van groot belang. Zo heeft Wittens in het Rotterdamse project de kennis van de gemeente over soorten beplanting gebruikt. De gemeente heeft een lange lijst van veelal inheemse bomen waaruit je kunt kiezen. Die bomen kunnen ook door de gemeente worden beheerd. Uit die lijst is door de landschapsarchitect (Karres en Brands) een keuze gemaakt. Daarnaast werkt Wittens nauw samen met Vogelbescherming Nederland.

ANDERE VOORBEELDEN

Ook in andere projecten realiseert Ballast Nedam Development mooie voorbeelden van klimaatadaptief en natuurinclusief bouwen. Zoals de Groene Loper in Maastricht. Hier is eerst de ondertunneling van de A2 gerealiseerd. Op de tunnel is ruimte ontstaan voor een groene wandel- en fietsverbinding. Nu werkt het bedrijf aan ruim 1.175 woningen in dit gebied langs deze groene loper. Bijkomend voordeel voor de stad is dat een autoluw en groen woongebied ontstaat waar de inwoners van Maastricht van kunnen genieten en dat bijdraagt aan een gezonde verstedelijking. Het moedigt aan om te gaan bewegen. Dit vertaalt zich ook in de stijging

van de WOZ-waarde van de omliggende woningen, als bewijs dat het nu al een geslaagd project is voor de stad.

GEWOON DOEN

Maarten Wittens: "Klimaatadaptief en natuurinclusief bouwen moet je gewoon doen. Als je de grote problemen in mootjes hakt, wordt het te overzien. Ieder project is voor ons een proeftuin. Stapje voor stapje komen we verder en verleggen we onze ambitie."

LEERPUNTEN VOOR ONTWIKKELAARS

- Goede samenwerking met de gemeente is cruciaal. Zowel bij de aanbesteding als het ontwerp.
- De meerkosten zijn relatief beperkt en worden terugverdiend door de extra ruimtelijke kwaliteit.
- Essentiële kennis is te vinden bij specialisten van de gemeente, organisaties als Vogelbescherming Nederland en op websites als bouwnatuurinclusief.nl.
- Met klimaatadaptief en natuurinclusief bouwen moet je stap voor stap aan de slag gaan. Al doende neem je leerpunten en ervaringen mee in volgende projecten.
- Onlangs publiceerde Ballast Nedam Development samen met Saxion een toolbox voor duurzame tuinbuurten van de toekomst, te vinden door de QR-code te scannen.

Onderwijs verdient complete integratie van installaties

De kwaliteit van klimaatinstallaties moet op een steeds hoger niveau komen. Corona gaf daar een extra impuls aan, maar op scholen in Weert en Nederweert waren ze al goed voorgesorteerd. En dat dankzij de man die daar aan de knoppen draait én zijn samenwerking met de leverancier.

We hebben het over Peter Wijen en Klimaatgroep Holland, die samen alles uit de kast proberen te halen voor 22 basisscholen in beide gemeenten. Wijen werd als facilitair manager aangetrokken door de betrokken schoolbesturen, MeerderWeert en Eduquaat, vanwege zijn elektrotechnische achtergrond. Hij had bovendien een vooruitziende blik en bespeurde niet alleen een behoorlijke achterstand in de staat van de gebouwen en installaties, maar zag door de opkomst van domotica ook veel mogelijkheden voor de complete integratie van de installaties. Wijen: "Dan kun je, als een groep leerlingen naar een andere ruimte gaat, de verwarming automatisch laten afschakelen. Dat was tot een jaar of zeven geleden nog nauwelijks op de markt."

Niet alleen de techniek boeide en inspireerde hem, ook de effecten op het onderwijs zelf. Een goede huisvesting draagt absoluut bij aan goed leren, aldus Wijen. Inmiddels is hij bezig met zijn achtste nieuwbouw dan wel grootschalige renovatie en is hij ook de ambtenaren dankbaar dat ze met goede rapportages de politiek overtuigden van het feit dat het primair onderwijs meer aandacht verdient.

In zekere zin lijkt Wijen zelf een docent. Zijn rol is wat verschoven van de technische kant, draaiend aan de knoppen, naar een beleidsmatige rol. Daarbij is de communicatie steeds belangrijker geworden om zo het gebruik van de installaties uit te leggen. Het is een rol die hij met verve vervult.

DE ZONNEPANELEN HEBBEN ZICH AL TERUGVERDIEND.

INTEGRALE HUISVESTINGSPANNEN

In de gemeenten waarvoor Wijen actief is, werd de laatste jaren ruim ingezet op vernieuwing en integrale huisvestingsplannen om de gebouwen ten minste op hetzelfde niveau te houden. Geen sinecure. Wijen: "In het onderwijs is de achterstand op het gebied van huisvesting fors. Gemiddeld genomen zijn gebouwen ouder dan veertig jaar, maar bij ons gelukkig niet."

In Klimaatgroep Holland vond Wijen een goede partner, van wie hij altijd het 'nieuwste van het nieuwste' betreft. Wijen: "Zij blijven zich ontwikkelen, waar anderen een bepaald product tien jaar lang niet wijzigen. Een jaar of zeven geleden kwamen we met hen in contact. Eerst testten we hoe hun apparatuur werkte en nu zit het in nagenoeg alle gebouwen. Klimaatgroep Holland had een heel doordacht apparaat, niet alleen voor

Tekst: **Ysbrand Visser**Beeld: **Tommie Fotografie**

INTEGRAAL KINDCENTRUM LEUKEN, EEN VAN DE VIJFTIEN SCHOLEN VAN STICHTING MEERDERWEERT IN EN OM WEERT.

ventilatie, maar ook voor verwarming en koeling. En ik zag dat er in hun systemen meer mogelijkheden voor de toekomst zaten.”

“Zo is het ventilatiesysteem nu gekoppeld aan de bezettingsgraad. Er wordt CO₂ gemeten en afhankelijk van het aantal leerlingen in de ruimte worden verwarming, ventilatie, verlichting en screens aangestuurd. Op het moment dat er te veel zonbelasting binnenkomt, moet je tijdig handelen. Natuurlijk kan iedere onderwijzer de systemen overrulen, maar als er door de zon en ramen te veel energie binnenkomt, gaan de screens automatisch omlaag.”

ARCHITECTEN

In het verleden stonden er op de scholen in en om Weert nog grote ventilatie-units op het dak

die je niet goed kon aansturen. Met de installaties van Klimaatgroep Holland lukt dat tegenwoordig wel. Wij: “Grote kasten op het dak vind ik niet mooi en architecten zijn ook blij dat we daar niet meer van die grote buitenunits willen. Nu zijn het buitenunits met een formaat zoals woningen die ook hebben. Bovendien werkten die oude installaties voor het hele gebouw en dat doen ze nu per ruimte.”

“Daar zijn de kosten ook naar, maar dit zijn wel investeringen voor de lange termijn. Afgezet tegen de levensduur zijn die hogere kosten meestal peanuts. Natuurlijk zijn er grote bedragen mee gemoeid, waarvan we zelf twee derde bijdragen, dus voor ons is het ook passen en meten. Maar in het kader van goed onderwijs en duurzaam bezig zijn, zetten we hier op in, ook al is dat helaas nog niet mogelijk voor alle scholen.”

HET VENTILATIESYSTEEM IS GEKOPPELD AAN DE BEZETTINGSGRAAD.

VERSE LUCHT

Hoe wordt er sinds de coronapandemie omgegaan met de ventilatie? John Poels van Klimaatgroep Holland vertelt: “Het gaat erom dat je werkelijk veel verse lucht van buiten gecontroleerd binnenbrengt en ‘gebruikte’ lucht goed afvoert. Volgens de norm Frisse Scholen klasse B moet je per leerling 30,6 m³ lucht ventileren om zo onder de 950 ppm te komen. Wij kunnen nog veel meer lucht binnenbrengen. In de winter tot zeker 1200 m³ per uur en tijdens de ‘vrije nachtkoeling’ zelfs tot 1500m³ per uur. En als er in een lokaal geen bezetting meer is, gaan we sinds COVID-19 door met ventileren tot 500 ppm. Als de leerlingen dan ‘s ochtends in het lokaal komen, is de lucht bijna op het niveau van de buitenlucht.”

IN VEEL SCHOLEN WORDEN DE
INSTALLATIES AUTOMATISCH
GEREGELD.

MET ONDER MEER INFORMATIE
OVER DE ZONNEPANELEN
BIJ DE ENTRES WORDEN OOK
DE KINDEREN BIJ DE VERDUUR-
ZAMING BETROKKEN.

ENERGIENEUTRAAL

Wijen ziet inmiddels het energieverbruik continu afnemen. Het vervangen van de verlichting door ledlampen leverde daaraan de laatste acht jaar een aanzienlijk bijdrage (40-50% minder energie voor verlichting). Wijen: "De pv-panelen helpen ons natuurlijk ook heel veel. Mede daardoor hebben we op geen enkele school de installatie hoeven verzwaren met een grotere aansluiting op het net. Belangrijk, want de energieleverancier rekent ons af op een capaciteitstarief."

Na het doorvoeren van alle duurzame maatregelen is het nu zaak om te streven naar energieneutraliteit. Bij sommige gebouwen is dat al gerealiseerd, maar voor oudere gebouwen wordt

KINDEREN MEENEMEN

Sinds Wijen elf jaar geleden aan de slag ging met nieuwbouw en renovatie zijn de betrokken gebouwen allemaal voorzien van warmtepompen. Met energie uit verschillende gesloten en open bronnen. Bij renovaties is een school al volledig aardgasvrij gemaakt. Zes jaar geleden volgden er tweeduizend zonnepanelen op achttien schoolgebouwen en die hebben zich inmiddels al volledig terugbetaald. De volgende stap wordt het afkoppelen van het hemelwater. Wijen: "Het gaat ons bij dit alles niet alleen om de gebouwen zelf. We proberen ook de kinderen mee te nemen. Zo hebben we in het verleden betrokken partijen bereid gevonden om lespakketten beschikbaar te stellen. Ook zijn er beeldschermen bij de entrees van scholen neergezet, zodat je kunt zien wat de panelen doen."

MONITORING

In veel scholen en zeker de nieuwe vindt er CO₂-meting plaats en worden de installaties automatisch geregeld. Wijen: "Fijn voor de docenten, die zich op het lesgeven moeten concentreren. Ze kunnen niet altijd opletten of de lampjes op rood staan, waarna ze eventueel een raam kunnen openzetten. Wij kunnen zelf ook inloggen en meekijken, ook in de systemen van de verschillende installateurs. Daar heeft Klimaatgroep Holland een heel mooi digitaal systeem voor. Ik kan ook aan die knopjes draaien, maar ben daar voorzichtig mee, want je wilt niet alles ontregelen. Dat gebeurt nauwelijks, zodat ik steeds meer een beroep doe op de installateurs. Bovendien is de uitval minimaal."

dit aspect - dus verder gaan dan BENG - lastig. Wijen: "De eerstvolgende school die we gaan bouwen moet wettelijk voldoen aan BENG, maar wij hebben gezegd: we gaan voor volledig energieneutraal. Dat is echter niet voor alle bestaande scholen financieel haalbaar."

Wijen is ook ambitieus ten aanzien van de luchtkwaliteit. Wat hem betreft zijn de normen te laag en scoort hij in de lokalen graag een lager ppm-gehalte, afhankelijk van de bezettingsgraad. "Daarom proberen we bij nieuwbouw hoge plafonds aan te houden, van 2.80 meter, maar bij renovatie van scholen uit de jaren zeventig lukt je dat niet. Het is eigenlijk vreemd dat die scholen wel voldoen aan het Bouwbesluit, terwijl ik liever meer wil bereiken en zeker wat betreft de verspreiding van aerosolen. We moeten echter bewegen met de middelen die we hebben en dan is het soms lastig om ouders te overtuigen van het feit dat we wel voldoen aan de normen." Mede dankzij die middelen plaatst Klimaatgroep Holland ten slotte deze herfstvakantie opnieuw zeven units in de scholen die samen met Wijen worden bestierd.

'Richt de school niet in als kantoor, maar als thuis'

Dat wat er al is, heeft waarde voor de toekomst. Moke Architecten bewijst dat statement met basisschool de Wereldburger, waarin een goede samenwerking en een scala aan hergebruikte materialen een waanzinnig schoolgebouw hebben opgeleverd. "Je weet dat op deze materialen ooit andere kinderen hebben gespeeld. Je voelt dat", aldus architect Gianni Cito.

Moke Architecten raakte in beginsel bij de Wereldburger betrokken als adviserende partij. Samen met de gemeente moest de school opgeknapt worden, maar tijdens het proces concludeerden beide partijen dat 'dit er niet goed uit zag', aldus Gianni Cito, architect bij Moke Architecten. "Er waren nog prachtige foto's van de school uit 1965, toen het kerkgebouw nog onderdeel van de school was", zegt Cito. "Alles was toen keurig, maar waar wij mee werden geconfronteerd, was een gebouw dat zwaar aangetast was door installaties en isolaties die doelloos ertegenaan geplakt waren. Dat is

tien jaar lang gebeurd, totdat de nood zo hoog was dat er iets moest veranderen."

De eerste reactie was, zoals gewoonlijk, sloopnieuwbouw. Moke Architecten stak daar een stokje voor. "We stelden voor om de betonnen structuur te behouden", vertelt Cito. "Niet omdat circulariteit nu zo hip is, maar omdat wij altijd bezig zijn met behoud van waarde. Dat had allerlei kostenplaatjes als gevolg waarbij iedereen dacht dat het duurder dan nieuwbouw zou zijn, maar dat was het niet." Dat had alles te maken met de nauwkeurige bouwtechnische blik van het team, bestaande uit onder andere Pieters

GIANNI CITO, architect bij Moke Architecten.

© THUIS WOIZAK

HERGEBUIK IS HET SLEUTELWOORD IN DE GERENOVEERDE BASISCHOOL DE WERELDBURGER. IN DE CENTRALE HAL IS HET HOUT VAN DE TRIBUNE-TRAP, DE VLOEREN EN PLAFOND AFKOMSTIG UIT DRIE VERSCHILLENDE DONORGEBOUWEN.

Bouwtechniek. "Alles wat we deden moest niet zwaarder zijn dan wat er eerder stond, anders voldeed de fundering niet meer."

DONORGEBOUWEN

Om die reden werd gekozen voor een geraamte van hout als aanvulling op het oude betonnen skelet. "Dat was echt een pragmatische keuze om de gevel zo licht mogelijk te houden", zegt Cito. "En natuurlijk een beetje ideologie." Dit alles was meer dan genoeg om schoolbestuur en gemeente te overtuigen om met renovatie binnen de richtlijnen van het bestaande gebouw te blijven. Het was de constructieve hoek die wat ingewikkelder lag, vertelt Cito: "Je hebt in Nederland niet veel constructeurs die van houtbouw weten. Dat is jammer, want theoretisch gezien is het goedkoper. Nu gaat er een soort moeilijkheidsmarge overheen door ontwikkelaars, maar door wat slimme keuzes hadden wij daar geen last van."

Met de keuze voor behoud en het gebruik van licht bouw materiaal werd al veel geld bespaard ten opzichte van nieuwbouw. Echter was het de keuze om naar donorgebouwen op zoek te gaan die doorslaggevend was voor het gehele project. "In Amstelveen staat het oude KPMG-gebouw, een enorm gebouw dat intussen een wooncomplex is", aldus Cito. "Maar voor die tijd zat de gemeente Amsterdam met die leegstand omdat de vorige eigenaar plots was verkast. Dus

riepen ze ons erbij om te kijken of wij wat wilden overnemen, zoals de houten plafonds, mooie deuren en een keuken waar je een weeshuis mee kon bedienen. Dat was echt smullen."

Het team wist vervolgens in nog twee andere locaties materiaal over te nemen, van een sportvloer uit een gesloopt schoolgebouw in Amsterdam-West tot massieve houten vloerdelen uit het monumentale Tripolis-complex op de Zuidas. Al deze materialen zijn gebruikt door het schoolgebouw heen, maar komen als hoogtepunt samen in de centrale hal: de tribunetrap is gemaakt van de Tripolis-planken, de houten vloer komt voort uit de sportvloer uit West en het houten plafond is overgeheveld vanuit het KPMG-gebouw. "Het interessante is dat het allemaal een bepaalde ruigheid heeft", zegt Cito. "Dat geeft het niet alleen een mooie toon, je voelt ook dat het gebruikt is."

REDDENDE ENGEL

Een project is natuurlijk nooit zonder tegenslagen. Het is echter de manier waarop die worden aangepakt die een project uniek kan maken. Bij de Wereldburger bleek het overhevelen van het houten plafond uit het KPMG-gebouw namelijk niet zonder slag of stoot te gaan. "Het plafond kregen we voor niets, zei de aannemer", aldus Cito, "maar het afhalen en daarna weer monteren was vele malen duurder dan een systeem-

'De gemeente maakte zich hard voor hergebruik. Zonder hen hadden we dit niet kunnen betalen'

IN DE RUIIME GANGEN MET VEEL DOORKIJK NAAR DE LOKALEN IS DE RUWE BETONNEN FUNDERING DUIDELIJK IN ZICHT GEHOUDEN.

© THIJS WOLZAK

© THIJS WOLZAK

plafond." Op dat moment trad de gemeente Amsterdam als reddende engel op door het verschil in kosten op te vangen. "Zij maakten zich hard voor hergebruik, omdat ze overtuigd waren van de waarde. Zonder de gemeente hadden we dat niet kunnen betalen."

De samenwerking tussen de teamleden was sowieso een sterke. "Het projectmanagement-bureau [van de gemeente, red.] kende ons, dus ze werden niet zenuwachtig van onze aanpak", vertelt Cito. "Ook met de aannemer, Friso Bouwgroep, hadden we eerder samengewerkt." Dat bleek een belangrijke voorwaarde voor het succes van het project, gezien de 'experimentele wijze' van de klus. "Toen we begonnen met bouwen, stond de helft van het gebouw er al en waren de ontwerprekeningen slechts een indicatie. Met zoveel hergebruikte materialen moet alles nou eenmaal opnieuw opgemeten worden. Een derde van het werk is ook echt op de bouwplaats zelf opgelost."

GEWENNING

Als Cito vertelt over de Wereldburger is zijn enthousiasme onmiskenbaar. Begrijpelijk, want het project paste precies in de visie van Moke Architecten. "Wij vinden dat je als architect altijd moet onderzoeken of je iets kan hergebruiken", zegt hij. "Om slimme oplossingen te maken met spullen die je al hebt. Die transitie is architectonisch gezien onwijs interessant: uitbreiden op hetgeen dat ooit goed was. Je hebt veel elementen die met een bepaalde herinnering zijn geladen. Hoe mooi is het als je die opnieuw kan gebruiken?" Cito benoemt opnieuw de ervaring van de centrale hal van de Wereldburger: "Als je op die vloer speelt, weet je dat er ooit andere kinderen op hebben gespeeld. Je voelt dat." De Wereldburger is binnen het budget van het schoolbestuur gerealiseerd, onder andere door de

hergebruikte materialen en de extra inspanning van de gemeente Amsterdam. Toch is Cito ervan overtuigd dat renovatie 'zeker kostendekkend kan zijn'. "Het gaat vooral om hoe gebruikelijk dat praktijk is", zegt hij. "Wij beginnen nu bijvoorbeeld met houtbouw en dat is helaas nog duur, maar zodra er meer kennis op de markt komt, wordt het goedkoper. Voor renovatie zou precies hetzelfde moeten gebeuren: dat het in ons systeem komt om te hergebruiken wat er al ligt. En als je het zelf niet kunt gebruiken, dat je dan een collega belt."

HERGEBRUIK ALS OPVOEDING

Voor Cito gaat de ambitie verder. Je creëert de ervaring namelijk niet puur omdat het kan. Je maakt hem voor de gebruiker. "Het eerste wat je uit een schoolgebouw moet slopen, is het systeemplafond", poneert Cito. "Als je als kind naar school gaat en het voelt als een kantoorgebouw, iets waar je ook weer in gaat eindigen, dat zou toch niet mogen? Er wordt in de scholenbouw nog zo sterk in zulke reflexen gedacht, terwijl het prima anders kan met materiaal dat er al ligt. Voor leerlingen en leraren zijn het niet slechts gebouwen, maar een soort huiskamer. Een thuis. Ik pleit ervoor daar geen kantoor van te maken."

Oftewel, zegt Cito: "Wees als school bereid dat experiment aan te gaan. Niet per se met grote risico's, maar om iets te hergebruiken, want je kan het voor minder krijgen en het heeft een prachtige uitstraling. Richt je school bovendien niet in als schoolgebouw, maar als je eigen huis. Daar stop je extra tijd en inspanning in." Bovenal, zegt Cito, is het in deze tijd simpelweg een kwestie van voorzichtig omgaan met de wereld. "Wat laten we aan onze kinderen zien? Wat mij betreft dat je dingen niet weggooit, maar kijkt wat je ermee kan. In die zin is het ook een vorm van opvoeding."

DOOR HERGEBRUIK EN EEN VRUCHTBARE SAMENWERKING TUSSEN SCHOOL, GEMEENTE, ARCHITECT EN BOUWER STAAT ER WEER EEN WAANZINNIG MOOIE SCHOOL.

'Onderzoek als architect altijd of je iets kunt hergebruiken'